

Teatterintutkimuksen seuran yhdeksännen vuosikirjan teemaksi valikoitui *Esitys, katsoja ja läsnäolo*. Teema nivoo yhteen kahden eri tutkimuspäivän teemat, joista ensimmäinen pidettiin syksyllä 2019 aiheenaan *Yleisö, katsoja ja katsojuus* ja toinen keväällä 2021 aiheenaan *Esitys ja läsnäolo*. Katsojien ja esityksen välisen suhteen käsittely oli pitkään kytynyt seuran hallituksessa yhtenä mahdollisena vuosikirjan teemana, joten halusimme nähdä mitä tutkimuspäivien aiheet yhdistävä kirjoituskutsu synnyttää. Toimituskuntaan tulivat mukaan kummankin tutkimuspäivän järjestämiseen osallistuneet seuran entiset ja nykyiset hallituksen jäsenet: **Saara Moisio**, joka vastasi syksyn 2019 tutkimuspäivästä sekä **Heini Granberg** ja **Marleena Huuhka**, jotka olivat vastuussa kevään 2021 tutkimuspäivästä.

Yhdistimme kirjoituskutsussa näiden kahden päivän teemat *Esitys, katsoja ja läsnäolo* -otsikon alle. Kutsuimme tutkijoita, taiteilijoita ja muita esittämisen kulttuurin parissa toimivia kirjoittajiksi numeroon, jonka tavoitteena oli avata moninaisesti katsojuuden ja läsnäolon muotoja esityksen tutkimisessa, teoriassa ja/tai käytännössä. Halusimme lähteä haastamaan ja uudelleen määrittelemään väitettä siitä, että teatteri on läsnäolon taidetta, jonka ytimessä on esiintyjän ja yleisön yhtäaikainen ja samanpaikkainen läsnäolo ja yhteinen vuorovaikutus. Maailmanlaajuinen koronapandemia on viime vuosien aikana osoittanut, että tapahtuakseen esittävä taide ei välttämättä tarvitse esiintyjän ja yleisön samanpaikkaista tai edes yhtäaikaista läsnäoloa. Miten läsnäoloa siis määritellään esittävässä taiteessa? Miten esittävän taiteen tutkimuksessa tulisi ottaa huomioon läsnäolon kysymykset menneiden ja arkistoitujen esitysten kohdalla? Entä mitä tämä kaikki tarkoittaa esitysten tekijöiden ja katsojien näkökulmasta?

Koemme, että läsnäolon ja katsojuuden pohdinta on ajankohtaista juuri nyt, sillä siihen liittyvät kysymykset korostuvat virtuaalisissa ympäristöissä toteutetuissa ja hybridiesityksissä, joiden määrä kasvoi koronapandemian vuoksi räjähdysmäisesti. Yleisön ja yksittäisen katsojan läsnäolo esitykselle ja esiintyjän läsnäolo yleisölle muokkautuu ja monimuotoistuu esitysten materiaalisuuksien muutosten myötä. Samalla ajankohtaiseksi tulee kysymys taidelaitosten kyvystä tavoittaa niin olemassa olevat kuin uudetkin katsojat niin lähi-, etä- kuin hybridimuotoisillekin esityksille. Onko perinteinen käsitys esiintyjän ja katsojan yhtäaikaisesta läsnäolosta jo vanhentunut vai korostuuko sen tärkeys entisestään, kun esittävä taide pakotettiin tapahtumaan etänä?

Pyysimme kirjoittajilta ehdotuksia vertaisarvioituiksi artikkeleiksi, esseiksi, taiteilija- ja tutkijapuheenvuoroiksi ja tutkimusprojektiesittelyiksi. Lisäksi pyysimme julkaisuun kirja-arvioita sekä viime vuosina väitelleiden lektioita. Saimme kaikkiaan kymmenen ehdotusta vertaisarvioituiksi artikkeleiksi, joista kahdeksan lopulta päätyi julkaisuun. Vertaisarvioidut artikkelit kytkeytyvät julkaisun teemaan, mutta muiden tekstien kohdalla sallimme myös teeman ulkopuolelle menemisen.

Esittävän taiteen katsojien ja yleisöjen tutkimus ei ole vakiintunut omaksi alakseen vielä maailmanlaajuisestikaan, joten yleisöistä ja katsojista kiinnostuneet tutkijat voivat levittäytyä monille aloille. Tämä näkyi myös kirjoittajakutsuun vastanneissa siten, että saimme ehdotuksia kulutustutkimuksen, kirjallisuustieteen ja jopa merihistorian aloilta. Näistä kaikki eivät päätyneet julkaisuun, mutta oli kiinnostavaa nähdä miten esityksen, läsnäolon ja katsojuuden teemat resonoiivat myös muilla aloilla. Vuosikirjaan valitut vertaisarvioidut artikkelit lähestyvät läsnäolon ja

katsojuuden teemoja esittävien taiteiden kentällä/teatterissa ja esityksessä teoreettisesti, taiteellisesti, teoreettis-metodologisesti ja historian tutkimuksellisesti.

Katsojan roolia pohditaan artikkeleissa erilaisista näkökulmista käsin. **Laura Gröndahl** tarkastelee artikkelissaan “Katsojan paikka teatteritilassa” suomalaisen teatterin lähihistorian kautta millaista katsojuutta ja katsojan roolia esitysten yleisölle on esitystilojen kautta haluttu luoda 1900- ja 2000-luvuilla. Artikkelin valottaa arkkitehtuurin sekä esitykseen rakennetun katsoja-esiintyjä suhteen vaikutusta katsojakokemukseen, mutta myös sitä miten niitä on voitu käyttää laajemminkin keinoina kansallisen identiteetin luomisessa. Kulutustutkimuksen näkökulmasta teatterissa käymistä ja sitä kautta katsojien roolia teatterissa taas käsittelevät **Jani Varpa** ja **Visa Heinonen** artikkelissaan “Consumption practices and rituals: theatre-going as a ritualistic integrative practice”. Heidän artikkelinsa osoittaa miten teatterissa käyminen on omanlaisensa ritualistinen integratiivinen käytäntö ja minkälaisista elementeistä se koostuu. Samalla Varpa ja Heinonen avaavat sitä, miten yleisön läsnäolo teatterissa on riippuvainen moninaisista esitykselle ulkopuolisista tekijöistä. Vuonna 2021 alkanut LiDiA -projekti (Live+Digital Audiences) hahmottelee pienten ja keskisuurten esitystuottajien mahdollisuuksia laajentaa tarjontaa virtuaaliselle yleisölle lokaalien yleisöjen lisäksi. **Riku Roihankorven** ja kumppaneiden artikkeli esittelee alustavia havaintoja hybridiesitysten mahdollisuuksista esimerkiksi saavutettavuuden ja toteutettavuuden näkökulmista.

Artikkeleissa esiintyjien ja katsojien läsnäolo itse esityksessä määritellään vahvasti ruumiillisena prosessina. **Antti Taipaleen** artikkeli “Peilisolujärjestelmä ja kehollinen simulaatio. Askel kohti kehollisen empatian kokemista näyttelijäntyössä?” yhdistää kognitiivisen neurotieteen teorioita haastatteluaineistoon jäljittäessään ja mallintaessaan kehollisen empatian kokemusta näyttelijäntyössä. Ruumiillisen mielen teorioita hyödyntävä Saara Moision artikkeli taas osoittaa miten katsojille läsnäolon saavuttaminen esityksessä on jotain mihin pyritään, mutta minkä esityksen moninaiset ärsykkeet haastavat. Huomion tasapainoilu eri ärsykkeiden välillä ja miten se mahdollistaa toisen intentioiden tunnistamisen ja omien intentioiden mukauttamisen vaikuttaa olennaisesta läsnäolon laatuun katsojan kokemuksessa.

Taiteellisen tutkimuksen kautta läsnäolon ja katsojuuden teemoja tarkastelee **Anette Arlander** artikkelissaan “Writing with a Pine – Addressing a Tree as Audience”. Projektissaan hän kartoittaa miten puu voi toimia kanssaesiintyjän lisäksi myös yleisönä ja mitä tällainen lähestymistapa tarkoittaa taiteellisessa toiminnassa, joista kirjeen kirjoittaminen puulle on tämän projektin keskiössä. Purkamalla taiteellisen työskentelyn herättämiä kysymyksiä suhteessa kriittisen kasvitutkimuksen teoreettiseen pohdiskeluun artikkeli osallistuu keskusteluun, joka uudelleenarvioi ihmisen erityisasemaa suhteessa muihin planeettamme elämänmuotoihin. **Teemu Paavolainen** ehdottaa artikkelissaan, että globaali kapitalismi, imiessään sisäänsä kaiken yhteisen, asettaa ihmistoimijat pelkiksi katsojiksi, joilta posthumanistiset diskurssit tahattomasti saattavat häivyttää vastuun ja toimijuuden ulottuvuudet. Nämä prosessit ja ilmiöt ovat Paavolaisen mukaan pohjimmiltaan performatiivisia.

Seuran edellisen vuosikirjan teema ja Laura Gröndahlin kirjoittama artikkeli lavastajakoulutuksesta aktiivisena arkistona saa tässä numerossa jatkoa. **Katriina Ilmaranta** tarjosi teeman ulkopuolelle asettuvan vastineartikkelin, joka jatkaa suomalaisen lavastuskoulutuksen historian kirjoitusta elokuva-lavastuksen näkökulmasta. Ilmarannan artikkeli “Silmänräpäyksen lavastaminen – Elokuvalavastuskoulutuksen historiasta” käsittelee lavastustaiteen koulutuksen jakautumista näyttämö- sekä elokuva- ja tv-lavastuksen erillisiksi koulutusohjelmiksi 2000-luvun

alussa. Kirjoittaja taustoittaa koulutuksen eriytymiseen johtaneita syitä ja pohtii sen vaikutusta elokuva- ja tv-lavastuksen opetuksen kehittämiseen.

Julkaisuun pyydettiin myös esseitä ja taiteilijoiden, tutkijoiden ja taiteilija-tutkijoiden puheenvuoroja ja tutkimusprojektiesittelyjä. **Pipsa Longan** näytelmät inspiroivat julkaisun kahta esseen kirjoittajaa. **Sofia Aminoffin** esseessä Longan *neljän päivän läheisyys* -näytelmän käännösprosessi suomesta ruotsiksi laajenee eläimen ja ihmisen välisen kahtiajaon pohditaan. Aminoff kuvailee, miten lokkien läsnäolo ja läheisyys tekstissä voi luoda rauhaa ja selvänäköisyyttä, kun huomion kohdistaa itsen ulkopuolelle. Samalla teksti avaa eläineettisiä ja post-antroposeenisia dramaturgisia strategioita. **Marja Silde** taas ottaa tarkasteluun Longan *Toinen luonto* -näytelmän esityksen Viirus-teatterissa vuodelta 2018. Silde käsittelee elävän, ei-elävän sekä läsnäolon tuotantoa ja kokemusta rinnastamalla esityksen teemoja avantgarden perinteen kokeiluihin.

Julkaisun kaksi taiteilijapuheenvuoroa pohtivat katsojan roolia ja sen muutosta taiteellisessa työskentelyssään. **Heini Hermunen** ja **Anne Makkonen** tutkivat dialogissaan “Katsoessa toista ei voi unohtaa. Ei vaan voi.” katsojan ja esiintyjän roolien välistä rajaa, sitä miten katsojan, kokijan ja esiintyjän roolit vaihtelevat yleisön ja esiintyjän välillä limittyen samalla toisiinsa. Omassa puheenvuorossaan “Katsojasta kanssatoimijaksi – taiteilijapuheenvuoro esiintyvien esineiden praktiikasta” **Riku Laakkonen** hahmottelee miten katsoja-esiintyjä suhde on muuttunut taiteellisen työn kautta: katsojasta on tullut kanssatoimija, jonka kanssa esitys tapahtuu dialogissa.

Tutkimusprojektiesittelyitä tuli julkaisuun myös kaksi kappaletta. **Katriina Andrianov** esittelee käynnissä olevaa tutkimushanketta “Manipuloinnin kieli: työelämä esityksenä”. Manipulaation käsite on hankkeessa monimerkityksinen. Toisaalta tarkastelussa ovat työelämän vuorovaikutustilanteet ja toisaalta nukketeatterityön menetelmät. Esittely avaa myös hyvin tieteellisen ja taiteellisen tutkimuksen yhteistyötä. **Aku Meriläisen** *Nakurampa* -projekti kyseenalaistaa sekä seksityöhön että vammaisuuteen liittyviä negatiivisia kulttuurisia merkityksiä, ja osallistuu samalla ableistisen ja heteronormatiivisen maailmankuvan kritiikkiin esityksen kautta. Teksti tuo kiinnostavasti mukaan pohdintoja esitykseen, katsojaan ja läsnäoloon representaation politiikan ja yhteiskunnallisen esiin asettumisen näkökulmasta digitalisoituvassa maailmassa.

Teatterintutkimuksen seuran hallituksen ehdotuksesta pyysimme myös viime vuosina tiede- ja taideyliopistoissa väitelleiltä Lectio Praecursoria -alkupuheenvuoroja. Saimme niitä kaikkiaan kuudelta esittävän taiteen eri alojen tutkijalta: **Maarit Kalmakurki**, **Joonas Lahtinen**, **Outi Lahtinen**, **Saara Moisio**, **Jorge Sandoval** ja **Eero Siren**. Kirja-arviot, joita on tällä kertaa kolme kappaletta, päättävät vuosikirjan.

Lopuksi kiitämme vertaisarvioitsijoita paneutumisestaan teksteihin ja rakentavista huomioista kirjoittajille, mikä mahdollisti tekstien edelleen kehittelyn. Haluamme kiittää taittaja **Nansy Massia** asiantuntevasta ja visuaalisesti viimeistellystä taitosta, sekä Tieteellisten seurain valtuuskuntaa sen julkaisua varten myöntämästä tuesta.

Lukijat kutsumme läsnäolon ja katsojuuden teemojen äärelle tällä julkaisulla, jonka toivomme tarjoavan moninaisia näkökulmia kumpankin.

Helsingissä ja Tampereella marraskuussa 2022

Heini Granberg, Marleena Huuhka ja Saara Moisio